

1900-talets industrier i Åsebyfors

*

Redan någon gång under 1870-talet anlade bruksägaren Anders Andersson ett gjuteri med tillhörande mekanisk verkstad i Åsebyfors. (nerströms kvarnen) . Firman hette A.G. Andersson & Co. 1905 bildades AB Åseby Snickerifabrik som låg norr om Herrgården, på en plats som än i dag kallas Bruket, Där fanns också sågverk och en smidesverkstad. Anderssons yngste son Otto, som utbildade sig till ingenjör, arbetade i mekaniska verkstaden år 1884. Han flyttade emellertid redan 1885 till Olofström i Blekinge. Där blev han överingenjör vid Svenska Stålpressningsaktiebolaget. Min farfar Josef Larsson - var son till Lars Eriksson i Hol. Han var kommen från Laxarby i Dalsland, på gården Snarshögen. (Den är numera hembygdsgård i Åmål).

Lars äldsta syster Cajsa var mor till Anders och Gustav. Anders blev ju sedan brukspatron i Åsebyn och Gustav i Snarkil. Således kusin till min farfar. Då min farfars mor blev sjuklig, togs hon om hand av dottern Maria, gift till Åslanda. På grund av dessa omständigheter ordnade nu Cajsa så att Lars två yngsta pojkar fick komma till Åsebyn. -Alfred och Josef. Alfred fick hjälpa till på gården och Josef praktiserade i verkstaden. Otto och Josef hade lärt känna varandra i verkstaden. Otto ville att Josef skulle komma efter till Olofström. 1890 lämnade farfar Värmland för Blekinge. Josef fungerade där som kraftverksmaskinist samt konstruktör för diverse apparater och maskiner.

Bruksägaren Anders Anderssons äldste son Anders hjälpte sin far under uppbyggnadsskedet på 1870-talet. Anders bodde med sin familj på Lugnet i Åsebyn fram till 1893, då familjen flyttade till Göteborg. Sonen Carl förestod den mekaniska verkstaden i början av 1890-talet, men köpte 1895 Karlsfors gård i Sillerud och familjen flyttade dit. Efter sekelskiftet tycks verksamheten drivits med olika företagsledare och ojämna förhållanden. Från år 1911 stod verksamheten helt nere. 1912 köper Otto Mekaniska Verkstaden och Gjuteriet. Otto Andersson hade vid denna tid bytt Olofström mot Eskilstuna Stålpressningsaktiebolag.

**

Från Eskilstuna börjar nu en intensiv brevväxling mellan Otto och min farfar Josef, då. fortfarande kvar i Olofström. Otto föreslår min farfar att köpa verkstaden och flytta upp till Åsebyn.

För min farfar kan jag tänka detta var ett svårt beslut. Han var fast rotad i Olofström. I Skyttegillet fick han representera Sverige både i Danmark och Tyskland som mästergytt. Han deltog i bruksorkestern som kornettspelare. Spelade både cello och fiol i olika sammanhang. Samtidigt hade han tillgång till brukets resurser och utförde många hobbyarbeten på sin fritid.

Brist på pengar till köpesumman och oroliga tider var säkert en annan anledning till dröjsmålet. Otto Andersson uppmuntrade i de flesta breven med att snart är järnvägen mellan Åmål och Årjäng färdig och då blir det fart på industrin i Åsebyn. I ett brev citerar han den förste gjutaren i Åsebyn (Stöpern) : ”När tia ä inne går det tå sej sjöl”

1915 kom dock min farfar med familj till Åsebyn. På hösten börjar verksamheten så smått. Första tiden gick åt till installation av dynamo i kvarnens underhus. Otto Andersson ägde ju även kvarnen. Det drogs sedan ljusledning till en stolpe norr om Herrgården, Därifrån förgrening till Lund och Snickeriverkstaden som låg norr om Herrgården.

I november och december fortsatte linjedragningen till den närmaste omgivningen. Nu kunde man se att det lyste lite varstans i Åsebyn. Någon voltmätare gick inte att anskaffa den första tiden. Farfar fick istället uppskatta spänningen genom att se hur starkt det lyste. Farfar gjorde en regulator till kraftverket i början av 1916.

Beräkningen av strömkostnad för Lund visar hur priset konstruerades utan mätare; 1 lampa i köket och 1 i kammaren = 2 lampor 8kr. 2 i salen a 4 kr = 8 kr. Gavelrummen antas vanligen vara oeldade det vill säga ej använda annat än vid högtidliga tillfällen, alltså efter 2:- per st = 8 kr. Vidare blir i ladugård och stall 2 lampor a 4 kr = 8 kr. 1 på hörännat = 2 kr. Priserna beräknade per år och med 16-ljuslampor. Användes andra lampor blev priserna naturligtvis andra.

Visionen var nog att sälja ström även till Årjäng. Priser på ljus-ström hade lämnats i likhet med priserna som skulle gälla i Åsebyn.. Emellertid hade intresset för ett kraftverk i Årjäng (vid Huksforsen) väckts. En teckningslista för 700 lampor a 6:- kr per 16-ljuslampa hade upprättats. Farfar skulle därför förklara att offerten från Åsebyn var förmånligare. Priset 8 kr per lampa var ju endast i rum som användes dagligen. En jämförelse skulle göras med Ola Danielssons hus i Årjäng, som hade 11 rum.

Enl. Årjängsberäkningen blev det $6 \times 11 = 66$: — kr / år.

Enl. offerten från Åsebyn skulle årspriset bli 48:- kr.

För 2 st. vardagsrum och 1 kök var priset 8:-kr. Övriga rum, 4 st helgdagsrum, 4×4 :-kr och 4 om vintern uppeldade (4×2 :-kr.)

De behövde också påminnas att en modern belysning fordrar att strömmen är på hela dygnet och året om. Hur skall detta. tillgå i Huksfallet som saknar balanseringsdamm och där det inte finns någon hålldamm att reglera med.

Genom gamla brev kan man se att min farfar fick vara en sorts mellanhand mellan Otto och Åsebyn. Han skulle bl.a. påminna mjölnaren om de nya stränga bestämmelserna för siktning av rågmjöl och att det på inget villkor fick förekomma något fusk i den vägen.

I april insändes en teckningslista för att få telefon till Åsebyfors. Det måste vara minst 5 abonnenter: Herrgården nr. 1, Åseby snickerifabrik, L. Hagberg nr. 3. Handlandlanden Danielsson, Tenvik nr. 4. och Åseby Gjuteri & Mekaniska Verkstad nr. 5. Vem som hade nr. 2 framgår ej (Troligen Hellgren)

Den första televäxeln blev inrymd i huset Bergstugan, som numera används som fam. Åsebys sommarstuga.

(Möjligen fanns en telefonlinje till verkstaden från Årjäng tidigare. I en priskurant står Rikstelefon Årjäng 15 A.

För min farfar gick första tiden åt till reparationsarbeten på bl.a. lantbruksmaskiner, även tillverkning av tröskverk och hackelsemaskiner. I den första tidslistan förekommer Claus Olsson (gjutare,) Erik Olsson, Alfred Larsson (broder till Josef), Carl Olsson och Axel Olsson.

1916 kommer även min far, Anders Larsson, till Åsebyn efter avlagd

ingenjörsexamen. Rörelsen kommer nu att även fungera som elinstallationsfirma. Min far deltar aktivt i dessa arbeten. som omfattar elinstallationer och montering av kraftstationer i socknarna runt omkring.

Snickerifabriken, AB Åseby Snickerifabrik vid Bruksfallet hade patron Andersson startat 1881. Då hade han kontaktat Lennart Hagberg, född på Näset, i Åsebyn, och ville att han skulle återvända till Åsebyn, Han hade arbetat som gesäll i en firma i Säffle. Hagberg hade tänkt sig starta något eget men återvände emellertid till hembygden. Driften i fabriken upphörde 1910. Fem av fabriken arbetare - däribland Lennart Hagberg -togo hand om fabriken och fem år senare blev Hagberg och hans son David ensamma ägare.

1921 köpte David Hagberg Lugnet, som ligger vid samma fall som Gjuteri och Mekanisk verkstad tidigare var uppförd. 1923 kom en Finnshtytansturbin till den nybyggda snickerifabriken och sågen och driften kunde fortsätta på ny plats. Ungefär vid samma tid uppförs ett Ullspinneri av Josef Claesson och Karl Danielsson. Karl Danielssons son.

Rune Winolf lämnar här en historik över Åsbyfors Ullspinneri & Väveri:

Genom giftermål mellan min mor Ester Claesson från Tråvad och Karl Danielsson från Tenvik, Åsbyfors bestämdes i samråd med en broder Josef Claesson och hans fru Emmy från Tråvad att en yllefabrik för tillverkning av stickgarner skulle startas upp. Årtalet var 1921. Spinneribyggnaden skulle uppföras av min far Karl Danielsson och maskinparken: kardmaskiner, spinnstol, tvinnmaskin, plysmaskin samt rivmaskin skulle Josef Claesson stå för.

Byggmästaren för spinnerilokalen var Svensberg, min far, Karl Stake m.fl. Maskinerna skänktes av min morfar Albin Claesson, Lidströms Ullspinneri i Tråvad.

De tunga maskinerna fraktades från Tråvad med järnvägsvagn till Åmål och sedan med hästvagnar till Tenvik.

Produktionen kom igång omkring 1922-23 och var till en början endast

stickgarner. Omkring 1927 inköptes från Norrköping tvenne enskyttliga vävstolar jämte spolmaskin för tillverkning av sängfiltar och vadmal. Vävmaskinerna i nedmonterat skick hämtades med inhyrd lastbil från Hugo Einarssons Åkeri i Årjäng

Försäljning av produkterna skedde via lanthandeln och s.k. kommissionärer spridda hos utvalda lantgårdar runt om i Västvärmland och Dalsland. Dessa bönder lagerförde varorna i kommission och gjorde inbytesaffärer i ull och stickulle jämte 1 lump (gamla kläder). De klarade på så vis råvarutillgången till produktionen. Kunderna kunde även komma med egen ull till butiken i spinnerilokalen för att få lönetillverkade garner av egen ull. De flesta bönder hade ju får i sina ladugårdar den tiden.

För att klara transporterna inköptes en bil T-Ford 1924, som byggdes om till lastbil med flak och lastlåda med fack för garner och filtar. Några personer från orten fick även anställning permanent och säsongvis. Trotjänare var Erik Nyrén och Sven Lidman bl.a. In—färgning av garner och beredning av filtar och vadmals tyger utfördes som lönetillverkning hos större fabriker, såsom Tidstrands i Sågmyra, Nelden i Jämtland med fl.

I början av 30-talet inköptes en 4-skyttlig lådväxelmaskin för att kunna tillverka rutiga sängfiltar i flera färger. Under krigsåren utbyggdes av Josef Claesson lokalen för att ytterligare ge plats åt ett modernare kardverk jämte spinnstol. Josef var då ensamägare till spinneriet.

Karl övergick till annan verksamhet. bl.a. rävfarm och sedan konfektionsfabrik i Årjäng.

Efter Josefs pensionering arrenderades spinneriet av köpman Arne Fredriksson och fabrikör Irving Claesson, Tåvad jämte undertecknad Rune Winolf i cirka två år för tillverkning av mattvarp till plastmattor. Det var i början av 50-talet. Efter den perioden såldes maskinerna ut eller slogs sönder till skrot.

De tomma lokalerna hyrdes sedermera av fabrikör Erik Hammarström, där han installerade ett flertal maskinvävstolar jämte spol- och svetsmaskiner för tillverkning av plastmattor i stor skala. Hammarström sysselsatte 6 - 7 arbetare, Mattillverkningen pågick under tiden 1900 till 1978.

Lokalerna användes numera till lagerlokaler.

Årjäng den 9/2 1998
Rune Winolf

Fallet nerströms kvarnen var sedan tidigare delat på två ägare. Södra delen till hörde Lund. På södra sidan hade legat färgeri och vadmalstamp.

Någon gång runt sekelskiftet såldes Lugnet med tillhörande fallrätt till en norrman. C.J. Johanssen-Fisk (kallad "Baggen") Möjligen använde han också namnet Robsam.

Fabrikör Emil Hellgren arrenderar huset norr om vägen vid Mekaniska Verkstaden på 1+9 år. Så småningom övertar han Färgeriet och Vadmalstampen av Robsam.

Hans fru Lina förestår tidigare en bruksaffär, inrättad i den västra flygeln på Herrgården. Möjligen är också här den första poststationen i Åsebyfors.

1894 öppnas diverseaffär i Hellgrens-huset och något år senare Post i samma hus. När Åmål -Årjängs järnväg öppnade flyttade posten till stationshuset, Åsebyfors.

Min farfar arrenderade ju den norra delen av fallet samt verkstadslokalerna av Otto Andersson.

I Hagbergs Snickerifabrik tillverkades mest dörrar och fönster men även likkistor. Vid denna tid var ju inte verkstäderna utrustade med matrum, omklädningsrum etc. Man åt sin medhavda matsäck i verkstaden och vilade därefter i lokalen. Det berättas att ett bekvämt ställe för middagsvilan var att hålla kutterspån i kistorna och vila där. En resande hade kommit in och fått se två som sov middag på detta sätt. Han kom mycket fort ut därifrån. 1935 totalförstördes snickerifabriken genom brand. Den blev ej mera uppbyggd.

Bröderna Karl och Ivar Lidman som arbetade där beslöt dock att fortsätta med snickerirörelse och inköpte ett ödehus "Kullane" på herrgårdsområdet. Virket användes och en ny fabrik byggdes på bröderna Lidmans hemmamark, Klinten. Verkstaden har senare utökats och drivs numera av sönerna till Karl och Ivar. Förutom byggnadsinredningar har de specialiserat sig på inredningsdetaljer till kulturhus och kyrkobyggnader.

Min fars dröm var att bygga en kraftstation i fallet. Tills nu hade verkstaden fått sin kraft genom en lång axelledning direkt från turbinen.

1944 inköptes södra delen av fallet inklusive sågplan och cirkelsågverket av David Hagberg. Norra delen av fallet samt verkstadsplanen var en by-allmänning s.k. Nedre Sågplan. Denna kunde också köpas 1944. Efter dessa transaktioner byggdes ny damm och en liten kraftstation i det s.k. Stampfallet. En Finshyttanturbin som installerats 1923 vid Hagbergs Snickerifabrik renoverades och fungerar fortfarande i kraftverket.

Åsebyverkens vattenrätt respekterades redan från början med löfte om rationell skötsel, och förbud mot flottning en del av året. Nordmarkens Flottningsförening hade en vattendom sedan 1923 fram till 1972. För kraftverket vid Stampfallet gäller hävdreglering. 1945 köpte min far de gamla gjuteri- och verkstadslokalerna, som dittills arrenderats från 1915 av Otto Andersson. De var sedan länge otidsenliga och utdömda. En ny verkstad blev byggd 1947, dock utan gjuteri. Den sista gjutningen i de gamla lokalerna genomfördes 1940. (Gjutare vid denna tid var Olaus Olssons son Reidar Olausson.) På grund av utebliven tilldelning av koks (2a världskriget) kunde gjutningen ej fortsätta. Gjutgoods erhöles i fortsättningen från andra gjuterier.

Från 50-talet fram till 1970, då verksamheten lades ner, tillverkades även gerings-sågar, slipmaskiner för cirkelsågar samt stålrörsmöbler. 1956 öppnades en avdelning för bilreparationer. Vid denna tid tillverkade vi också oljecisterner. För att utnyttja de nya moderna lokalerna åtog vi oss även legoarbeten. Bl.a. tillverkning av köttkvarnsknivar och skivor. AB Viklunds Mek. Verkstad, Göteborg, som hade denna -tillverkning inköptes 1959 och all verksamhet flyttades till Åsebyfors.

1970 såldes verkstadslokalen till Årjängs kommun, som var intresserad av lokalen. Något år därefter förekom trähusfabrikation.

Numera används verkstaden som lagerlokal.

Kraftstationen är dock fortfarande kvar i drift.

Kvarnen i Åsebyn var i drift till 1978. Richard Haglund var den siste mjölnaren och hade varit mjölnare där i 40 år. Före honom var David

Kilström mjölnare. Kvarnen byggdes på med en andra våning 1946, för att bereda plats för ett nytt siktverk m. m. och moderniserades i omgångar, senast 1972.

Kvarnmaskiner liksom kvarnbyggnad finns fortfarande kvar i enhetligt skick, Kraftstationen som var inrymd i kvarnens underhus producerar i dagsläget kraft direkt till nätet med Vattenfall som enda kund. Kvarnen ägs numera av Per Hagström - barnbarnsbarn till gamle bruksägaren Anders Andersson.

1943 bildades Årjängs första Hantverks- och Småindustriförening. Dess förste ordförande blev Verner Rundell, född i Åsebyn och där han hade sin första skrädderverkstad i "Bergstugan".

Där startade han sin yrkesbana efter att ha farit ner till Tillskärarakademin i Köpenhamn och lärt sig yrket grundligt. Han flyttade så småningom till Årjäng, för att nå en större kundkrets.

Skrädderverkstaden präglades av en sällsynt god anda. Mellan någon god historia utifrån samhället kunde man se att ett parti schack spelades. Hade man haft en pratstund kunde man kompensera med lite längre pass efteråt, var Verners modell. Rundell blev en ansedd yrkesman. Ännu idag kan man hitta prydliga galgar med inskriften G.W. Rundell, Årjäng.

I IOGT-logen Solglimtens lokaler startades en möbelfabrik 1944. Det var syskonen Johansson på Hasselbacken i Tenvik, Thorvald, Elov och Karl-Otto samt deras svåger Robert Nilsson som bildade ett aktiebolag. Även en kusin, Nils Johansson och Gösta Karlsson var delägare. Möblerna tillverkades till en större möbelfirma i Göteborg. Verksamheten upphörde tyvärr efter endast 2-3 år. Än idag kan man finna någon fin möbel som tillverkats åt Åseby- och Tenviksbor. I början av 1980-talet kom Björn Granström med familj till Åsebyn och köpte gamla lärarbostaden och skolhuset i Åsebyn. Han startade här en tillverkning av nummerlappar för idrottstävlingar. 1985 bildades AB med Lennart Olsson, Årjäng som delägare i verksamheten

Medströms bron till Leverhögen fanns tidigare en smedja. Smeden Johan Edström och senare hans son Henry arbetade där. Tidigare behövdes reparationer på jordbruksredskap och olika former av hästfordon.

Parallellt med fallet till smedjan utnyttjade Knut Danielsson fallet till sågverk, benstamp samt stickhyvel för takspån. Dessa maskiner hade hans far Daniel Danielsson satt upp. Han var svåger till patron på Herrgården och fick plats som verkmästare på den snickerifabrik, som anlades vid "Bruket" 1881. 1910 upphörde driften och Daniel Danielsson blev sedan den förste handelsmannen i Tenvik. I dat hus som sedan blivit "Tenviksboa", fram till 1990, då familjen Ögren köpte huset och började tillverkning av tavelramar.

Mitt försök att sammanfatta kunskap om industrierna i Åsebyn under 1900-talet började jag med på 90-talet. Nu, i början av 2009 har jag försökt knyta ihop det hela. Arbetet bygger på vad jag upplysts om i min familj, grannar och brev-växling och forskning som även gjorts av min syssling -Gösta Larsson. Hans morfar var Alfred, som kom hit till Åsebyn tillsammans med min farfar Josef. Tyvärr inträffade en förändring vid dammen sommaren 2007, då sågverksbyggnaden rasade. Möjligen hade en tromb lyft på de höga pelarna, som bar upp byggnaden. Vid raset var det dock vindstilla. Som ersättning för sågbyggnaden har en förrådsbyggnad uppförts 2008 på samma plats som snickerifabriken tidigare stått.

Åsebyfors i februari 2009.

Tore Larsson

Tore vid flygeln i Silbodals kyrka.